

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ Ρ. ΝΤΕΚΑΡΤ*

- 31-3-1596 - 1606 Γέννηση και διαμονή στη La Haye (Τουραίνη).
1606 - 1614 Κολλέγιο τής La Flèche.
10 N/βρίου 1616 Δίπλωμα Νομικής Πουατιέ.
1616 - 1618 Απραξία. Παρίσι κλπ.
1618 Στρατιωτικός στην Ολλανδία.
10 N/βρίου 1618 Γνωριμία με τον Ισαάκ Μπέεκμαν.
1619 Στρατιωτικός στη Γερμανία.
10 N/βρίου 1619 Βάσεις θαυμαστής επιστήμης.
1620 - 1621 Παρίσι. Μελέτες Φυσικής.
11 N/βρίου 1620 Θαυμαστή εφεύρεση.
1621 - 1628 Ταξίδια. Γερμανία, Ιταλία, Παρίσι κλπ.
1628 - 1649 Μόνιμη εγκατάσταση στην Ολλανδία.
1628 «Κανόνες για την καθοδήγηση του πνεύματος». (Αδημοσίευτο).
1629 Μελέτες μεταφυσικής.
1629 - 1633 «Ο Κόσμος ή Πραγματεία περί Φωτός». (Αδημοσίευτο).
1637 «Λόγος περί της Μεθόδου. Διοπτρική. Μετέωρα. Γεωμετρία».
1641 «Μεταφυσικοί Στοχασμοί».
1644 «Αρχές τής Φιλοσοφίας».
1644, 1647, 1648 Θερινά ταξίδια στη Γαλλία.
1649 «Τα πάθη τής Ψυχής».
1649 Μετάβαση στη Στοκχόλμη.
11-2-1650 Θάνατος.

* Το «Καρτέσιος» — Cartesius — είναι εκλατινισμός τού πραγματικού ονόματος του φιλοσόφου. Ο ίδιος δεν το χρησιμοποίησε ποτέ.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

(1596-1650)

Τα παιδικά χρόνια (1596-1606)

Ο Ρενέ Ντεκάρτ — René Descartes ή Des Cartes — γεννήθηκε στη La Haye τής Τουραίνης την 31 Μαρτίου 1596, τρίτο παιδί και δευτερότοκος γιός του Ιωακείμ Ντεκάρτ, μέλους του Parlement της Βρετάνης, δηλαδή ανωτέρου δικαστικού. Τέτοια ανώτερα δικαστήρια υπήρχαν καμιά δεκαριά στις κυριότερες επαρχίες τής Γαλλίας. Η οικογένειά του ανήκε στη μικροαριστοκρατία. Σία νιάτα του, και κυρίως όταν πρωτοπήγε στρατιωτικός στην Ολλανδία, ο Ρενέ πρόθυμα συστηνόταν ως Άρχοντας του Περόν — Seigneur du Perron. Perron είναι ένα μικρό τιμάριο που ο Ρενέ το είχε κληρονομήσει από μια μεγαλοθειά του. Αργότερα, όταν τ' όνομα Ντεκάρτ θ' αποτελέσει πια ανυπέρβλητο τίτλο, ο φιλόσοφος θα πει πως απεχθάνεται όλους τούς τίτλους.

Ο Ρενέ δεν γνώρισε τη μάννα του Ιωάννα Μπροσάρ — Brochart. Σ' ένα του γράμμα στην Πριγκήπισσα Ελισσάβει τού Παλατινάτου, που είναι η γυναίκα στην οποία εμπιστεύθηκε τις περισσότερες λεπτομέρειες της ιδιωτικής του ζωής, ο Ντεκάρτ αφηγήθηκε πως η μητέρα του πέθανε λίγες μέρες μετά τη γέννησή του. Στην πραγματικότητα είχε πεθάνει δεκατέσσερις μήνες αργότερα, στη γέννα ενός άλλου παιδιού που δεν επέζησε.

Η μητέρα του είχε πεθάνει από τις συνέπειες μιας αρρώστιας, που τα συμπτώματά της μας κάνουν εύκολη τη διάγνωση: ξερόβηχας κι ύπουλος πυρετός. Την ίδια κλονισμένη υγεία, τον ίδιο βήχα και τον ύπουλο πυρετάκο, κληρονόμησε από τη μάννα του ο Ρενέ. Οι γιατροί τον θεωρούσαν χαμένο, και σύστησαν ν' απαλλαγεί το παιδί από κάθε αυστηρή πειθαρχία. Έτσι, τον άφισαν να ζήσει όπως ήθελε, και το παιδί μεγάλωσε στη La Haye και κράτησε όλη του τη ζωή τις αναμνήσεις τών εξοχικών του εντυπώσεων. Είταν παρατηρητικός και στοχαστικός, κι ο πατέρας του τον ονόμαζε τότε « ο μικρός μου φιλόσοφος ». Αυτή η αδύνατη κράση βάσταξε όλη την παιδική κι εφηβική ηλικία τού Ντεκάρτ, κι η υγεία του στρεώθηκε μόνο στα είκοσί του χρόνια. Αλλά θα μείνει κοντός κι αδύνατος.

Ο Ρενέ μεγάλωσε στα χέρια τής από μάννα γιαγιάς του και μιας παραμάννας, για την οποία φύλαξε μεγάλη στοργή ως το τέλος τής ζωής του.

Αυτές οι απλές γυναίκες μιας εποχής όπου το θρησκευτικό αίσθημα είχε παροξυνθεί μέσα στους πολέμους, έδωσαν στον μικρό Ρενέ τις πρώτες του πεποιθήσεις. Είναι εύκολο να φανταστεί κανείς με τι ευσέβεια και δεισιδαιμονίες τού καιρού τους πότισαν συνάμα την παιδιατική ψυχή του. Αυτές οι πρώτες παραστάσεις άφισαν σίγουρα ίχνη που εξηγούν ορισμένα χαρακτηριστικά τής προσωπικότητας του φιλοσόφου.

Για την πρώτη αυτή εποχή τής ζωής του δεν γνωρίζουμε πολλές λεπτομέρειες. Περισώθηκε μονάχα μια αισθηματική ανάμνηση του Ντεκάρτ. Όταν ήταν οκτώ - εννιά ετών, αγάπησε τη Φρανσουάζ, μια μικρή συνομήλική του, και δεν τη λησμόνησε ποτέ. Όταν στην Ολλανδία, σαραντάρης περίπου, απέκτησε μια κορούλα, της έδωσε το όνομα Φρανσίν. Και προς το τέλος τής ζωής του εκμυστερεύτηκε σ' ένα φίλο του πως η αγάπη του εκείνη τον έκανε να προτιμά σε όλη του τη ζωή τις γυναίκες που είχαν το ίδιο με τη Φρανσουάζ χαρακτηριστικό στο βλέμμα: η μικρή ήταν αλλοίθωρη. Ας σημειωθεί από τώρα πως ελάχιστες γυναίκες, έστω και μη αλλοίθωρες, βρέθηκαν στον δρόμο τής ζωής τού Ντεκάρτ.

Το Κολλέγιο και το Πανεπιστήμιο (1606 - 1616)

Όταν ο μικρός Ρενέ έγινε δέκα χρονώ έπρεπε πια να μάθει γράμματα. Οι Ιησουίτες είχαν επιτύχει στα 1603 από τον βασιλιά Ηενρί IV την άδεια ν' ανοίξουν σχολεία στη Γαλλία. Ο Ερρίκος πήρε μάλιστα υπό την υψηλή προστασία του το Κολλέγιο της La Flèche, κάπου στα ΒΔ. τής Τουρ. Εκεί έστειλαν τον Ρενέ και τον μεγαλύτερο αδελφό του Πέτρο, στα 1606. Οι σπουδές διαρκούσαν εννιά χρόνια. Ο Ρενέ θα μείνει μονάχα οκτώ. Φαίνεται πως όσοι σκόπευαν να σπουδάσουν ιατρική ή νομικά παρατούσαν το Κολλέγιο ένα χρόνο πριν το τέλος και περνούσαν στο Πανεπιστήμιο.

Ο Ρενέ έδειξε αμέσως την εξαιρετική του επίδοση στα μαθηματικά, σε βαθμό να φέρνει κάποτε σε δύσκολη θέση τούς δασκάλους με τις ερωτήσεις του.

Τα χρόνια τού σχολείου είναι τα μόνα που ο Ντεκάρτ αφοσιώθηκε πραγματικά στην ανάγνωση. Καταβρόχθισε όλα τα σχολικά βιβλία, αλλά και όσα άλλα τού έπεφταν στα χέρια, ακόμα κι εκείνα που πραγματεύονταν τις « απόκρυφες » επιστήμες. Είχε άλλωστε άφθονο καιρό για διάβασμα. Τού είχαν επιτρέψει να μη συμμετέχει στα πρωϊνά μαθήματα και να μένει στο κρεβάτι πολύ αργότερα από τους άλλους. Πρώτα, επειδή η υγεία του ήταν ασθενική. Κι έπειτα — παντού τα πάντα — είχε κάπως τα μέσα. Ο διευθυντής τού Κολλεγίου ήταν μακρινός συγγενής του. — Ο Ρενέ φερνόταν και με τα βιβλία του εξίσου πρωτότυπα όσο και με τους δασκάλους του. Προσπαθούσε από τον τίτλο — είναι αλήθεια πως οι τίτλοι έπιαναν τότε συνήθως μισή σελίδα — να μαντέψει το περιεχόμενο, και το συμπέρασμα στο οποίο θα κατέληγε ο συγγραφέας. Κι έγραψε ότι, εξετάζοντας αργότερα πώς το κατάφεραν, έβγαλε σιγά - σιγά τους κανόνες τής μεθόδου του. Θα υπάρχει λίγη υπερβολή σ' αυτό. Οι κανόνες του οφείλονται κυρίως στο μαθηματικό πνεύμα του.

Οπωσδήποτε, ο Ρενέ έμαθε λατινικά, λαμπρά, όχι όμως τόσα ώστε να μην έχει ανάγκη να δίνει να του διορθώνουν τα βιβλία του, όταν τα έγραφε λατινικά. Έμαθε και λίγα ελληνικά, αλλά δεν τα συμπάθησε. Οι αρχαίοι συγγραφείς δεν συγκινούσαν τό μαθηματικό του μυαλό. Πολύ αργότερα θα πει για τη Βασίλισσα Χρηστίνα ότι τού είναι ακατανόητο να χάνει τον καιρό της διαβάζοντας ελληνικά. Το ίδιο είπε και σε κάποια άλλη που μελετούσε εβραϊκά για να διαβάσει τη Βίβλο.

Πάντως, ο Ντεκάρτ διάβαζει τότε όλα τα βιβλία που βρίσκει, αλλά μένει ανικανοποίητος. Χωρίς να επηρεάζεται από την κατάνυξη με την οποία οι δάσκαλοι κι οι συμμαθητές του ρουφούν την καθιερωμένη σοφία τού σχολαστικισμού, αυτός δεν θαμπώνεται. Ακούει, κρίνει και διατηρεί τις επιφυλάξεις του. Ολόκληρος ο μεγάλος Ντεκάρτ βρίσκεται ήδη στη στάση που ο Ρενέ κρατεί στα μαθητικά θρανία. Έτσι, σύντομα ο Ντεκάρτ θα κόψει τις σχέσεις με τα βιβλία. Μόνο ελάχιστα διατηρεί. Κι ελάχιστα διαβάζει. Μερικά μυθιστορήματα, από τα λιγοστά κι αξιοδάκρυτα που υπήρχαν, «Ο Άμαδισ της Γαλατίας» λ.χ. τού αρέσουν κάπως. Για τ' άλλα βιβλία, στερεώθηκε νωρίς μέσα του η πεποίθηση πως δεν είχε να μάθει τίποτα από την έντυπη σοφία που δίνουν. Σε λίγο θ' αποφασίσει να μελετήσει μονάχα το «μεγάλο βιβλίο τού κόσμου», της ζωής, ώσπου να το βαρεθεί κι αυτό και να βρει τον δρόμο του σπουδάζοντας το μόνο αποκαλυπτικό — το βιβλίο τού νου του.

Ο Ντεκάρτ έφυγε από το Κολλέγιο πιθανότατα στα 1614. Δεν είναι ακριβώς γνωστό τι έκανε τα δυό χρόνια που ακολούθησαν. Πάντως ανακηρύχτηκε προλύτης — licencié — τής Νομικής στο Πανεπιστήμιο του Πουατιέ την 10 Νοεμβρίου 1616. Ας συγκρατήσουμε αυτή την ημερομηνία.

Χρόνια νεανικής απραξίας (1616 - 1618)

1616. Ο Ρενέ είναι τώρα είκοσι χρονώ. Η υγεία του έχει πια σταθεροποιηθεί. Ο νέος έχει και καλούτσικη περιουσία. Έλαβε τρεις κληρονομίες από τη μητρική του πλευρά κι είναι έτσι εξασφαλισμένη για ως στο τέλος τής ζωής του η οικονομική του ανεξαρτησία, που θα τον απαλλάξει από την ανάγκη ν' ασκήσει ποτέ βιοποριστικό επάγγελμα. Έχει και το «χαρτί» του, το δίπλωμα της Νομικής, που ευτυχώς για την ανθρωπότητα δεν το πήρε ποτέ στα σοβαρά. Σχέδια δεν έχει ακόμα. Συνήθισε ν' αφήνει τον εαυτό του να ζει. Ενδιαφέρεται για τα ζητήματα της Φυσικής κι έχει πάντα εξαιρετική κλίση για τα μαθηματικά. Είναι φιλοπερίεργος, αγαπά τα θεάματα. Έχει τα μάτια ανοικτά στον έξω κόσμο και του αρέσει να χασομερά σεριανώντας. Ο πατέρας του έχει παντρευτεί για δεύτερη φορά πριν από πέντε-έξη χρόνια κι απέκτησε κι άλλα παιδιά, χωρίς όμως να πάψει διόλου να ενδιαφέρεται για τον Ρενέ του.

Επιθυμεί να τον αποκαταστήσει, να του αγοράσει μια θέση στη Διοίκηση ή στον Δικαστικό κλάδο, καθώς το έκανε ήδη για τον μεγαλύτερο γιό του, τον Πέτρο. Θα ήθελε και να τον παντρεύει, να τον κάνει άνθρωπα υπολογίσιμο στην κοινωνία. Ο Ρενέ όμως δεν συμμορφώνεται. Είναι ατίθαστος και ντροπαλός. Φοβάται τις γυναίκες και καμώνεται πως δεν τις λογαριάζει.

Μια μέρα, σε κύκλο μικτό όπου συζητούν, ο Ρενέ εκφράζει την κατάπληξή του για τον αριθμό τών αντρών που δέχονται να γίνουν κορόιδα τών γυναικών. Αυτός, που θα έπρεπε να βρίσκεται στον βρασμό τής πρώτης του νιότης, λέει πως είναι δυσκολότατο να βρεθεί όμορφη γυναίκα: 'Όσο σπάνιο είναι κι ένα καλό βιβλίο—και ξέρουμε τι σημαίνει αυτό στο στόμα τού Ντεκάρτ—κι όσο σπάνιος είναι ένας καλός.. ιεροκήρυκας. Πάντως, προσθέτει, καμιάς γυναίκας η ομορφιά δεν μπορεί να συγκριθεί στα μάτια του με την ομορφιά τής Αλήθειας.

Ωστόσο, για να μη λείπει ολότελα από τη ζωή του και το ιπποτικό στοιχείο, κάποτε στα χρόνια εκείνα, ο Ρενέ θα μονομαχήσει για τα ωραία μάτια μιας κοπέλλας με κάποιον που έκανε το λάθος να τον προκαλέσει. Ο Ρενέ, που ήταν λαμπρός ξιφομάχος—οι Ιησουΐτες φρόντιζαν για την ανατροφή τών νέων που τους εμπιστεύουνταν οι αριστοκρατικές οικογένειες—αφρόπλισε τον αντίπαλό του κάτω από τα ωραία μάτια της και του χάρισε τη ζωή. Οπωςδήποτε, έλεγε η ίδια, που ονομάστηκε αργότερα Mimi du Rosay, ο Ντεκάρτ την παράτησε τελικά, προτιμώντας την Αλήθεια.

Γενικά, θα επιδείξει κάποια σαρκαστική διάθεση για τη γυναίκα. Στο τελευταίο βιβλίο του «*Τα Πάθη τής Ψυχής*», που γράφηκε ωστόσο για την Πριγκήπισσα Ελισσάβεντ, θα γράψει: «'Όταν ένας σύζυγος κλαίει την πεθαμένη του γυναίκα, την οποία όμως—καθώς συμβαίνει κάποτε—θα στενοχωριόταν πολύ αν την έβλεπε ν' αναστηθεί...».

Και για τον «*Λόγο περί της Μεθόδου*» είπε κάτι που βέβαια δεν ήταν φιλοφρόνηση προς τις γυναίκες. Είπε πως τον έγραψε με τρόπο που να τον καταλάβουν κι οι γυναίκες ακόμα.—Είναι πάντως σωστό να σημειωθεί από τώρα, πως μια-δυό γυναίκες, και κυρίως η Πριγκήπισσα Ελισσάβεντ, έπαιξαν, με το ενδιαφέρον τους, σημαντικό ρόλο στο έργο τού Ντεκάρτ.

Πρώτη μετάβαση στην Ολλανδία.—Ο Ντεκάρτ στρατιωτικός.

Γνωριμία με τον Isaac Beeckman.—(1618-1619)

Τα δυό χρόνια περνούν γρήγορα. 1618. Ο Ντεκάρτ, στα είκοσιδυό του χρόνια, «νοιώθει έναν έρεθισμό στο σκότι». Έτσι θα εξηγήσει αργότερα την απόφασή του ν' ακολουθήσει το στρατιωτικό στάδιο. Θα πάει να καταταχθεί εθελοντής χωρίς πληρωμή—πράμα που του εξασφαλίζει σχετική ελευθερία—στον Ολλανδό πρίγκηπα Μαυρίκιο του Νασσάου, που διατηρεί στρατό ετοιμοπόλεμο, επειδή προβλέπει πως κάποτε θα ξαναρχίσει ο πόλεμος με τους Ισπανούς. Πώς εξηγείται όμως ο καθολικός Ντεκάρτ να πάει στον στρατό τού προτεστάντη πρίγκηπα; Είπαν για εξήγηση πως ο Βασιλιάς τής Γαλλίας υποστήριζε τον Νασσάου. Αυτό δεν είναι αρκετό. Δεν ήταν τότε οι καθολικοί συνειδησμένοι να παραμερίζουν τόσο εύκολα τις θρησκευτικές τους ευδιξιές. Η εξήγηση είναι αλλού. Ο στρατός τού Μαυρικίου τού Νασσάου ήταν ο πιο συγχρονισμένος τής εποχής του. Ο Μαυρίκιος είχε συγκεντρώσει γύρω του ένα πλήθος μαθηματικούς και μηχανικούς. Αυτό είναι που τραβούσε τον Ντεκάρτ. Ενώ λοιπόν ταξιδεύει προς την Ολλανδία, συνοδευμένος

από τον υπηρέτη του, ας ρίξουμε μια γοργή ματιά στον κόσμο και στον νεαρό φίλο μας.

1618. Στη Γαλλία, που ο Ντεκάρτ αφήνει τώρα, βασιλεύει από το 1610 ο Λουδοβίκος ο 13ος. Ουσιαστικά, κυβέρνησε τη χώρα ως πέρσι—1617—η μάννα του, η Μαρία των Μεδίκων και τα θαλάσσωσε. Τότε, μ' ένα πραξικόπημα, ο Λουδοβίκος, δεκάξη μόλις ετών, την παραμέρησε και τώρα κυβερνά με τον ευνοούμενό του, τον de Luynes. Θα χρειαστεί να περάσουν έξη χρόνια ακόμα πριν πάρει στα χέρια του την εξουσία ο Καρδινάλιος Richelieu, που θα κάνει μέσα σε δεκαοχτώ χρόνια τη Γαλλία δυνατή.—Στην Ολλανδία, όπου ο Ρενέ πηγαίνει, επικρατεί από κάμποσα ήδη χρόνια ησυχία κι ευμάρεια. Αλλά η δωδεκάχρονη ανακωχή, που οι Ολλανδοί εξανάγκασαν τους Ισπανούς να υπογράψουν στα 1609, πλησιάζει στο τέλος της.—'Άλλωστε, στην άλλη άκρη τής Ευρώπης, στην Πράγα, θα δοθεί σε λίγο με την περίφημη «εκπαραθύρωση» το σύνθημα των πολέμων που θα βαστάξουν ως τα 1648 και θα μείνουν για τους μεταγενεστέρους γνωστοί σαν ένας μόνο πόλεμος—ο Τριακονταετής.

Έτσι, από τώρα κι ύστερα, όλη σχεδόν η ζωή τού Ντεκάρτ θα περάσει μέσα σε μίαν Ευρώπη εμπόλεμη.

Ο Ντεκάρτ έφτασε στην Breda. Τα στρατιωτικά του καθήκοντα τον απασχολούν ελάχιστα, αλλά η επαφή του με τη νοοτροπία, τα ήθη και τη ζωή τών στρατιωτικών τής εποχής εκείνης τού είναι χρησιμότητα: τον θεραπεύει γρήγορα, και για όλη την υπόλοιπη ζωή του, από τον «ερεθισμό τού συκοτιού του».

Χαζεύει στους δρόμους τής Μπρέντα. Τί νά'ναι εκεί κάτω ο συνωστισμός τών ανθρώπων που διαβάζουν μια τοιχοκόλληση; Πλησιάζει, περίεργος. Κρίμα, η ανακοίνωση είναι γραμμένη φλαμανδικά. Ευτυχώς βρίσκεται δίπλα του ένας γαλλομαθής, που προθυμοποιείται να του κάνει τον διερμηνέα: Είναι μια προκήρυξη διαγωνισμού για τη λύση ενός δύσκολου μαθηματικού προβλήματος. Έτσι διασκεδάζουν την ανία τους οι μαθηματικοί τού στρατού τού Νασσάου, που είναι συναγμένοι στην Μπρέντα.

Μ' ελαφριά ειρωνία, ο συνομιλητής τού Ντεκάρτ τον ρωτά αν θέλει να σημειώσει τη διεύθυνσή του. Θα μπορέσει να φροντίσει για να διαβιβάσει τη λύση τού προβλήματος, ανίσως τη λάβει από τον Ντεκάρτ.

—«Ευχαρίστως κύριε, θα σας τη στείλω». Και πραγματικά, η λύση θα σταλεί πολύ γρήγορα από τον Ντεκάρτ στον άλλον. Αλλά είναι καλό να συγκρατήσουμε την ημερομηνία. Η μέρα που ο Ντεκάρτ γνωρίστηκε έτσι τυχαία με τον Isaac Beeckman, νέο γιατρό τότε, κι αργότερα διευθυντή τού Κολλεγίου τής Ντόρτρεχτ, είναι η 10 Νοεμβρίου 1618.

Ο Ισαάκ Μπέεκμαν, λίγα χρόνια μεγαλύτερος από τον Ντεκάρτ, επρόκειτο να παίξει σπουδαίο ρόλο στη μελλοντική εξέλιξη του νέου. Γοητευμένος από το εξαιρετο μαθηματικό του μυαλό, τον παρότρυνε θερμά ν' αφοσιωθεί στη μελέτη. Ο Ντεκάρτ συμμορφώθηκε, κι η γνωριμία του με τον Μπέεκμαν εξελίχτηκε σε γόνιμη συνεργασία και, παρά μερικές παρεξηγήσεις αργότερα, σε στενή φιλία. Την παραμονή τής Πρωτοχρονιάς τού 1619, ο Ντεκάρτ

έστειλε στον Μπέεκμαν ως δώρο το χειρόγραφο μιας πραγματείας περί Μουσικής, που βρέθηκε στα χαρτιά του δευτέρου, ο οποίος είναι πολύτιμος για τη βιογραφία του Ντεκάρτ. Γιατί, μεθοδικός και τακτικός Φλαμανδός καθώς ήταν, κρατούσε ημερολόγιο της ζωής του, που ανακαλύφτηκε μόλις στα 1905, κι αποτελεί χρυσόμυθρο ντοκουμέντο για τη ζωή και τις μελέτες του Ντεκάρτ στα χρόνια εκείνα της πρώτης διαμονής του στις Κάτω Χώρες. Ο Μπέεκμαν πέθανε στα 1637.

Αλλαγή στρατού—Ο Ντεκάρτ στη Γερμανία.

Η νύχτα τής 10-11 Νοεμβρίου 1619

Ο Ντεκάρτ δεν έμεινε πολύν καιρό στον στρατό του Μαυρικίου του Νασσάου. Αποχώρησε και πέρασε στον στρατό του καθολικού Μαξιμιλιανού τής Βαυαρίας, που σκόπευε να πολεμήσει με τους Βοημούς. Ούτε όμως κι εκεί μοιάζει ν' ανέπτυξε μεγάλη πολεμική δράση. Γνωρίζουμε μονάχα πως, από τις 28 Ιουλίου ως στις 9 Σεπτεμβρίου 1619, ο νεαρός Ντεκάρτ βρισκόταν στη Φραγκφούρτη, όπου παρακολούθησε τις γιορτές για τη στέψη του Αυτοκράτορα Φερδινάνδου τού Β'. Εξακολουθεί ν' αγαπά τα θεάματα.

Κοντεύει όμως ο χειμώνας που θα φέρει την αποφασιστική στιγμή τής ζωής του Ντεκάρτ. Ο στρατός του Μαξιμιλιανού έχει εγκατασταθεί σε διάφορους καταυλισμούς για να ξεχειμωνιάσει. Ο εθελοντής Ντεκάρτ, αρκετά ανεξάρτητος στις κινήσεις του, εγκαταστάθηκε κι αυτός στο Neuburg πάνω στον Δούναβη, κοντά στο Ουλμ. Εκεί, καθώς λέει ο ίδιος στον «Δόγo» του, έμενε όλη τη μέρα μονάχος, κλεισμένος σ' ένα καλοθερμασμένο δωμάτιο όπου κανένας δεν τον ενοχλούσε, κι ήταν ελεύθερος να καταγίνεται με τις σκέψεις του.

Η απομόνωση τού φέρνει μια ψυχική διέγερση. Και τη νύχτα τής 10 προς την 11 Νοεμβρίου 1619, βλέπει τρία αλληπάλληλα όνειρα πάρα πολύ ζωηρά, θυμάται έναν στίχο κάποιου λατίνου που ρωτά ποιόν δρόμο τής ζωής θ' ακολουθήσει, και τότε, μεταξύ ύπνου και ξύπνου, «ανακαλύπτει, λέει, τις βάσεις μιας θαυμαστής επιστήμης». Όλη αυτή η περιπέτεια τον συγκλονίζει. Πείθεται πως η Θεία Πρόνοια τού έχει προσδιορίσει ρητά την αποστολή του στη ζωή. Κάνει το τάμα να πάει να προσκυνήσει την Παναγία τού Λορέττο, στην Ιταλία, εκεί όπου, καθώς είναι γνωστό, οι Άγγελοι του Κυρίου έχουν μεταφέρει από τη Ναζαρέτ τής Ιουδαίας το σπίτι όπου είχε κατοικήσει η Αγία Οικογένεια.

Ποιές να ήταν οι βάσεις αυτής τής θαυμαστής επιστήμης; Το ζήτημα δεν είναι φυσικά εντελώς ξεκαθαρισμένο. Οι περισσότεροι συμφωνούν πως πρόκειται ουσιαστικά για τη βασική ιδέα τού Ντεκάρτ, την ενοποίηση όλων τών επιστημών, τη στηριγμένη στις μαθηματικές μεθόδους.

Εδώ χρειάζεται μια μικρή παρέκβαση. Συναντήσαμε τρεις φορές ως τώρα στη ζωή τού Ντεκάρτ την ημερομηνία τής 10 Νοεμβρίου. Μια φορά όταν ο φοιτητής Ντεκάρτ πήρε στα 1616 το πτυχίο του της Νομικής. Μιαν άλλη, στα 1618, όταν ο ευπατριδής εθελοντής στον στρατό τού Νασσάου

Ντεκάρτ γνωρίστηκε με τον Μπέεκμαν. Τώρα, στα 1619, έχουμε τη νύχτα της 10 προς την 11 Νοεμβρίου, που παίρνει πια τον χαρακτήρα υπερφυσικού γεγονότος. Και δεν σταματούμε εδώ. Στο ίδιο χειρόγραφο, όπου βρίσκεται σημειωμένη λατινικά η τρίτη περίπτωση, υπάρχει στο περιθώριο κι άλλη μια, ιδιόγραφη επίσης εγγραφή: «11 Νοεμβρίου 1620, άρχισα να διανοούμαι το θεμέλιο μιας θαυμαστής εφεύρεσης». Οι σχολιαστές συμφωνούν περίπου πως πρόκειται για μιαν επιστημονική μέθοδο κατασκευής φακών για τηλεσκόπια. Το κάπως τελειοποιημένο τηλεσκόπιο ήταν εφεύρεση σχετικά πρόσφατη (1608), κι όπως συμβαίνει συνήθως, κι όπως θα πάθει κι ο Ντεκάρτ ο ίδιος με τις δικές του επινοήσεις, οι φαντασίες είχαν φλογιστεί, κι οι άνθρωποι περιμέναν από τα τηλεσκόπια πολύ περισσότερα απ' όσα—πολύ σημαντικά άλλωστε—αυτά μπορούσαν να δώσουν.

Τι να σημαίνει όμως αυτή η τετραπλή επανάληψη της ίδιας περίπτωσης ημερομηνίας της 10-11 Νοεμβρίου; Οι δυό πρώτες μάς είναι βεβαιωμένες από πηγές ξένες προς τον Ντεκάρτ. Από το μητρώο τού Πανεπιστημίου τού Πουατιέ η πρώτη, από το ημερολόγιο του Μπέεκμαν η δεύτερη. Οι δυό άλλες μάς είναι γνωστές από τον Ντεκάρτ τον ίδιο. Να ήταν άραγε συμπτώσεις αρκετά εκπληκτικές, ή να πρόκειται, στην τρίτη και την τετάρτη περίπτωση, για την αυθυποβολή ενός ανθρώπου που είχε προσέξει τις δυό πρώτες και του οποίου οι δεισιδαιμονίες δεν είχαν ακόμη σβύσει; Το δεύτερο δεν φαίνεται διόλου απίθανο, αν λάβουμε υπ' όψη και την αντίδραση του Ντεκάρτ, που έταξε να πάει στο Λορέττο. Την εποχή εκείνη δεν είχαν ακόμα ξεχαστεί απ' αυτόν όλα όσα είχε ακούσει στα παιδιάτα του από τις γυναίκες που τον ανέθρεψαν. Αλλά η κρίση τού πέρασε γρήγορα. Αλλιώς δεν εξηγείται πώς αμέλησε το τάμα του να πάει προσκυνητής στο Λορέττο, κι αν το ξόφλησε ποτέ, ήταν αρκετά χρόνια αργότερα, με την ευκαιρία ενός περιηγητικού του ταξιδιού στην Ιταλία.

Ο Ντεκάρτ είχε καθορίσει πια τον δρόμο του. Αποφασισμένος ν' ασχοληθεί με τις μελέτες του, φεύγει από τον στρατό για να μελετήσει αποκλειστικά το «μεγάλο βιβλίο τού κόσμου», και πριν περάσει ο χειμώνας ξαναρχίζει να ταξιδεύει. Είμαστε στις αρχές τού 1620. Ο Ντεκάρτ είναι 24 ετών. Το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου τον βρίσκει στο Παρίσι. Μολονότι δεν παύει να έχει επαφές με επιστήμονες της εποχής, έχει και τύψεις πως δεν κάνει τίποτα. Όπως όλοι οι άνθρωποι, τάζει στον εαυτό του προθεσμίες: πρόπει το δίχως άλλο να δημοσιέψει κάτι πριν το ερχόμενο Πάσχα—του 1621. Παραεμβάλλεται τότε η άλλη ημερομηνία, που αναφέραμε ήδη, της 11 Νοεμβρίου 1620.

Ταξίδια στην Ευρώπη (1621-1628)

Για τα πρώτα χρόνια που ακολουθούν δεν έχουμε πολλές πληροφορίες, σχετικά με τις κινήσεις του. Πάντως είχε αποφασισμένος να έχει την ελευθερία των κινήσεων του και ξεπουλά μέρος από τα κτήματα που έχει κληρονομήσει.

Άλλο σημαντικό γεγονός της ζωής του την εποχή εκείνη είχε ο σύν-

δεσμός του με τον Πατέρα Martin Mersenne, οκτώ χρόνια μεγαλύτερό του, που είχε σπουδάσει στο ίδιο κολλέγιο. Ο Μερσέν θα μείνει ως τον θάνατό του (1588 - 1648) ο πιο πιστός φίλος, ο πολυτιμότερος πληροφοριοδότης τού Ντεκάρτ για όλα τα ζητήματα που τον ενδιέφεραν, κι ο ενδιαμέσος του με τους σοφούς τής εποχής του. Η αλληλογραφία τών δυό φίλων έχει ανεκτίμητη αξία για τη μελέτη τού φιλοσόφου μας.

Τον ξαναβρίσκουμε στα 1623, στην Ιταλία. Είναι πάντα φιλοπερίεργος. Αγαπά να κοιτάζει τον κόσμο γύρω του. Στην Μπρέντα, όταν είδε το πλήθος μαζεμένο, χώθηκε να δει τι συμβαίνει. Δεν έλειψε από τη στέψη τού Αυτοκράτορα στη Φραγκφούρτη. Τώρα τον βρίσκουμε στη Βενετία, στην ετήσια τελετή τού συμβολικού γάμου τού Δόγη με την Αδριατική Θάλασσα. Κατόπι παρευρίσκεται στις γιορτές τού Ιωβιλαίου τού Πάπα Ουρβανού Η' κατά το τέλος τού 1624. Η Παναγία τού Λορέττο είναι από τα πιο πολυσύχναστα προσκυνήματα της Χριστιανοσύνης. Είταν λοιπόν φυσικό πως, και χωρίς το τάμα του, θα πήγαινε ο Ντεκάρτ να δει το Λορέττο.

Στη Γαλλία γύρισε την άνοιξη του 1626—κι έμεινε εκεί περίπου δυό χρόνια—ως το φθινόπωρο του 1628. Ο Ντεκάρτ είταν τότε στα τριάντα του χρόνια. Με την άνεση που του δίνει η κοινωνική του θέση κι η οικονομική του ανεξαρτησία, κυκλοφορεί πολύ, και σε διάφορα περιβάλλοντα. Βρίσκει τον μεγάλο φίλο του Mersenne και σχετίζεται μ' επιστήμονες σαν τον μαθηματικό Mydorge. (1585 - 1647).

Συναναστρέφεται όμως και λιγότερο σοβαρούς ανθρώπους: αθέους, ποιητές, χαρτοπαίχτες και διαβάζει μυθιστορήματα και ποιήματα μάλλον αλατισμένα. Τα διαβάζει μ' αρκετό ενδιαφέρον, ώστε να θυμάται τέτοιους στίχους είκοσι χρόνια αργότερα.

Και τέλος συναντά τον τρίτο από τους ανθρώπους πού έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στη ζωή τού Ντεκάρτ.

Πρώτος είταν ο Μπέεκμαν. Δεύτερος ο Μερσέν. Τώρα πρόκειται για τον Καρδινάλιο de Bérulle. Ύστερα θα υπάρξουν δυό γυναίκες: η Πριγκήπισσα Ελισσάβητ τού Παλατινάτου και η Βασίλισσα Χρηστίνα τής Σουηδίας, που θα γίνει αιτία να πεθάνει πρόωρα ο Ντεκάρτ. Όπως και με τον Beeckman, έτσι και με τον Καρδινάλιο, η γνωριμία οφείλεται σε σχεδόν τυχαίο περιστατικό.

Τον Οκτώβρη τού 1627 ο Ντεκάρτ έτυχε να παρευρεθεί σε μια διάλεξη κάποιου ευπατρίδη, τού κυρίου de Chandoux, στο μέγαρο του νουντσιου τού Πάπα. Είναι περίεργη αυτή η διασταύρωση των τροχιών τής ζωής δυό ανθρώπων που η τυχαία συνάντησή τους επηρέασε τόσο πολύ τη ζωή τού ενός. Ο ντε Σαντού, άνθρωπος με καινούργιες ιδέες, ικανότατος στο να κάνει εντύπωση, καθώς αποδειχνει το ότι τον φιλοξένησε ο αντιπρόσωπος του Πάπα. Ο Ντεκάρτ αδύνατος, μικροκαμωμένος και περιπλανώμενος ντιλετάντες. Συναντήθηκαν μια στιγμή. Τις ιδέες που ανέπτυξε ο πρώτος, σηκώθηκε και τις αντέκρουσε μια-μια ο Ντεκάρτ. Κι οι δρόμοι τους πάλι χωρίσανε. Τον

Chandoux είχαν πεπρωμένο οι ιδέες του να τον οδηγήσουν στην κρεμάλα. Είχε φράινεται νεωτεριστικές ιδέες και για το νόμισμα. Καταδικάστηκε σε θάνατο για την κατασκευή κίβδηλων νομισμάτων. Του Ντεκάρτ η επέμβαση στη συζήτηση έκανε εντύπωση.—Το^ν πρόσεξε ο Καρδινάλιος de Béruille, ο περίφημος αναμορφωτής της Γαλλικής Εκκλησίας, διέκρινε τις φιλοσοφικές δυνατότητες του νέου και τον παρότρυνε να το θεωρήσει «υποχρέωση συνειδήσεως» ν' ασχοληθεί με την αναμόρφωση της φιλοσοφίας.

Η συμβουλή του Καρδινάλιου βρήκε αμέσως απήχηση στην ψυχή του Ντεκάρτ. Τα χρόνια ζωής στο Παρίσι τον είχαν πείσει πως σπαταλούσε τον καιρό και τις ικανότητές του. Είχε την πεποίθηση πως για ν' αποδώσει όσα είξερε πως μπορούσε, του χρειαζόταν η ψυχική γαλήνη κι η μοναξιά, μακριά από τ' αδιάκοπα κι αναπόφευκτα χασομέρια που του δημιουργούσε η διαμονή του στη μεγαλούπολη.

Οριστική εγκατάσταση στην Ολλανδία—Πρώτη περίοδος (1628-1640)

Η δίκη του Γαλιλαίου—Η Φρανσίν—Ο «Λόγος».

Τον Οκτώβρη του 1628 ο Ντεκάρτ βρισκόταν στην Ολλανδία. Γιατί τάχα στην Ολλανδία; Αν ζητούσε μόνο την ησυχία της μοναξιάς, θα την έβρισκε κι αλλού. Μήπως καμιά αισθηματική υπόθεση; Δεν υπάρχουν τέτοια.—Στην Ολλανδία, εκτός από τις βιοτικές ανέσεις—οι Κάτω Χώρες ήταν τότε, τηρουμένων των αναλογιών, ό,τι για τον σημερινό κόσμο η Ελβετία—ο Ντεκάρτ έβρισκε την ησυχία και την ελευθερία του. Ησυχία: δεν είχε κοινωνικές υποχρεώσεις κι ούτε ζούσε σε γνωστό περιβάλλον. Ελευθερία: Οι Ολλανδοί, που είχαν πρόσφατα αποτινάξει τον Ισπανικό ζυγό, έδειχναν φιλελευθερισμό κι ανεκτικότητα που έκαναν τη χώρα τους όαση, όπου κατέφευγαν οι κατατρεγμένοι.—Στη Γαλλία ελευθερία της σκέψης δεν υπήρχε.

Ο Ντεκάρτ κατατρεγμένος δεν ήταν—γιατί ποτέ δεν είχε επαναστατήσει σαν άλλους. Η πολιτική δεν τον ενδιέφερε. Αυτός, που γινόταν ατρόμητος ανατροπέας σαν αποτραβιόταν στον κόσμο των θεωρητικών στοχασμών του, ο άνθρωπος που δεν τον τρόμαζε κανένα άπειρο, δεν είχε καμιά διάθεση να τσακωθεί με τα καθεστώτα. Ο επαναστάτης στη Μεταφυσική και τη Φυσική, ήθελε να τα έχει απαραίτητα καλά με την Εξουσία. Εξουσία ήταν ο Βασιλιάς της Γαλλίας, αλλά προπάντων η Καθολική Εκκλησία κι οι παντοδύναμοι Ιησουίτες. Ο Ντεκάρτ θα προσπαθήσει σ' όλη του τη ζωή όχι μόνο να μη συγκρουστεί μαζί τους, παρά και να τους πείσει πως όσα γράφει και διδάσκει εξυπηρετούν την Εκκλησία καλύτερα από την επίσημη φιλοσοφία.

Αυτό θα γίνει περισσότερο αισθητό μετά το 1633. Για την ώρα είμαστε στα 1629. Ο Ντεκάρτ θα μείνει στις Κάτω Χώρες ως στα 1649, με σύντομες απουσίες τα τελευταία ιδίως χρόνια. Τα είκοσι αυτά έτη είναι τα γονιμότερα από συγγραφική άποψη. Τονίζω το «συγγραφική» γιατί—και τούτο είναι το χαρακτηριστικό του Ντεκάρτ—ο φιλόσοφός μας αποκρυστάλλωσε τις κύριες βάσεις της Μεταφυσικής και της Φυσικής του σχεδόν από την αρχή.

Αργότερα δεν κάνει παρά να διατυπώνει, να επεξεργάζεται και να υπερασπίζει τις βασικές αυτές ιδέες του.

Ας τον παρακολουθήσουμε όμως συστηματικότερα. Δεν είναι εύκολο: Οι μετακινήσεις του μέσα στην Ολλανδία, προπάντων τα δεκατρία πρώτα χρόνια, είναι συχνότατες. Δεν οφείλουνταν πάντα στον πόθο του να μείνει μόνος με τους στοχασμούς και τις μελέτες του. Ο Ντεκάρτ δεν έπασχε από ανθρωποφοβία. Ήταν όμως από κείνους που θέλουν να είναι απόλυτοι κύριοι του εαυτού τους. Εκείνο που είπαν για έναν σύγχρονό του, τον πρώτο Βαίζας, εφαρμοζόταν και σ' αυτόν: Δεν μπορούσε ν' ανεχτεί ούτε τις καλτσοδέτες του. Ο Ντεκάρτ ήθελε να βλέπει ανθρώπους, να συναναστρέφεται κοινωνία, αλλά ως ένα όριο. Αποκεί και πέρα είχε την αξίωση να τον αφήνουν ήσυχο, κι έπαιρνε τα μέτρα του αναλόγως. Έτσι, οι μετακινήσεις του είχαν προς τις δυό κατευθύνσεις: και προς τη μοναξιά, αλλά και προς τους ανθρώπους. Ας τον παρακολουθήσουμε: 1629, στο Φράνκερ ο Ντεκάρτ γράφεται στο Πανεπιστήμιο: Gallus, philosophus. Τον επόμενο χρόνο γράφεται στο Πανεπιστήμιο της Leyde: Mathematicus. Το 1631-1632 είναι στο Άμστερνταμ, όπου καταγίνεται με ανατομικές μελέτες πάνω σε ζώα. — Θα μελετήσει κάποτε σε κλωσσημένα αυγά, και σε κοιλιές σφαγμένων εγκύων αγελάδων την ανάπτυξη των εμβρύων. — Στο μεταξύ, αποκτά φίλους μέσα στους επιστήμονες. Ένας τους διορίζεται στα 1632 καθηγητής στο Deventer. Είναι οπαδός του, πρόκειται να διδάξει τις θεωρίες του. Ο Ντεκάρτ μένει στο Ντέβεντερ για να τον παρακολουθήσει.

Ύστερα γυρνά στο Άμστερνταμ. Τότε σημειώνεται η μεγάλη του κρίση. Από το 1629 είχε καταγίνει να γράψει ένα μεγάλο έργο, όπου συγκέντρωσε όλες τις φιλοσοφικές κι επιστημονικές κυρίως θεωρίες του. Ο τίτλος του ήταν: «Ο Κόσμος ή Πραγματεία περί Φωτός». Ήταν έτοιμη το καλοκαίρι τού 1633. Τον Νοέμβρη όμως ο Ντεκάρτ μαθαίνει πως λίγους μήνες πριν ο μεγάλος Γαλιλαίος, δικάστηκε στη Ρώμη κι εξαναγκάστηκε ν' αποκηρύξει τις σωστές θεωρίες τού Κοπέρνικου. Ο Ντεκάρτ ζαλίζεται. Όλα όσα έγραψε στο συγγραμμά του στηρίζονται λίγο ή πολύ στην ίδια βάση.

Αποφασίζει να μην τη δημοσιέψει. Να μη γράψει πια τίποτα. Το δεύτερο θα του περάσει βέβαια, αλλά το ηθικό πλήγμα ήταν ανεπανόρθωτο. Ο Ντεκάρτ τραβήχτηκε ακόμα περισσότερο στον εαυτό του. Αγώνιστηκε να συγκαλύπτει τη βαθύτερη σκέψη του. Έκανε αφάνταστες προσπάθειες για να πείσει τους πάντες πως η ορθοδοξία του ήταν ανεπίληπτη. Αυτός, που λέει κάπου πως ο άνθρωπος πρέπει ν' ασχολείται με τα μαθηματικά μερικές ώρες τη μέρα, και να δίνει στη μεταφυσική μόνο μερικές ώρες τον χρόνο, γράφει ακούραστα μεταφυσικές πραγματείες, αντικρούσεις και αλληλογραφία. Συνάμα, εμμένει με πάθος στην εκτέλεση των υποχρεώσεών του σαν πιστού Καθολικού. Στον Revius, προτεστάντη θεολόγο και πάστορα, που προσπαθεί να τον προσηλυτίσει, απαντά: «εμμένω στη θρησκεία τού Βασιλιά μου». Κι όταν ο άλλος επιμένει, ο Ντεκάρτ τον ξεφορτώνεται οριστικά: «εμμένω στη θρησκεία τής παραμάννας μου». Ο λόγος αυτός, ειπωμένος από τον άνθρωπο που αντιμετώπισε τα πάντα με την αδυσώπητη αμφιβολία του, είναι

συγκλονιστικός. Εξίσου συγκλονιστικό είναι αυτό που θα εκμυστηρευτεί κάποτε, με την κάπως υπεροπτική ταπεινοφροσύνη του: « μολονότι έχω την απόφαση να πιστεύω, και θαρρώ μάλιστα πως πιστεύω πολύ σταθερά όλα όσα μου διδάσκει η θρησκεία, τα πράγματα για τα οποία πείθουμαι με φυσικούς λόγους μ' επηρεάζουν πολύ περισσότερο από κείνα που μου διδάσκει μόνη η πίστη ».

Ωστόσο, θα εμμείνει ως το τέλος. Φυσικά, συνηγορεί σ' αυτό η σκοπιμότητα, τέτοια που τη βλέπει ο χαρακτήρας του. Ο Ντεκάρτ δεν ξέχασε ποτέ πως αν μπόρεσε να διαψεύσει τους γιατρούς και να σταθεροποιήσει την υγεία του, το κατόρθωσε « μονάχα επειδή — καθώς έγραψε — είχε μάθει να παίρνει όλα τα πράγματα από τη βολικότερη πλευρά τους ».

Σίγουρα, συμβάλλει στην εμμονή του στη θρησκεία και το συναισθηματικό υπόστρωμα που του έμεινε από τα παιδικά του χρόνια. Τα λόγια τής γιαγιάς του και της παραμάννας του: Εμμένει στη θρησκεία τους. Υπάρχει κάποτε ένα είδος περηφάνειας στο να μένει κανείς πιστός σε ιδέες που δεν τις πιστεύει πια απόλυτα.

Ακολουθεί η μεγάλη ιδιωτική περιπέτεια του Ντεκάρτ. Αποκτά « έναν σύνδεσμο ». Μιαν απλή γυναίκα τού λαού, μιαν υπηρέτρια. Την έλεγαν Ελένη. Το 1635, τους γεννιέται ένα παιδί. Ο Ντεκάρτ γνωρίζει, αλλοίμονο, ακριβέστατα όχι μόνο πότε γεννήθηκε το παιδί, αλλά και πότε — την Κυριακή 15 Οκτωβρίου 1634 — το παιδί άρχισε να ετοιμάζεται. Ο αγαθός παλιός βιογράφος του, ο A. Baillet, βγάζει έτσι το συμπέρασμα πως το γεγονός πρέπει να ήταν εντελώς εξαιρετικό για τον φιλόσοφο, και πως αυτό αποδειχνει « ότι δεν ήταν παντρεμένος ».

Ας τελειώσουμε μ' αυτή την ιστορία. Μετά τα παιδιάτα του, ο Ντεκάρτ δεν είχε πια γνωρίσει τη θαλπωρή μιας οικογενειακής τρυφερότητας. Αγάπησε εξαιρετικά το παιδί του. Για να είναι πιο ήσυχος μαζί του και με την Ελένη τραβήχτηκε από το 1637 ως το 1640 σ' ένα κτήμα ακόμα πιο μοναχικό από τ' άλλα. Το 1640, η Φρανσίν πεθαίνει, κι αυτό ήταν πολύ μεγάλος καημός για τον Ντεκάρτ. — Αυτή θα μείνει η μεγάλη περιπέτεια της ζωής του. Όταν αργότερα μερικοί καθηγητές Πανεπιστημίων άρχισαν την πολεμική εναντίον του, ανακάτωσαν — καθώς φαίνεται πως συνέβαινε κάποτε και στη μακρυνή εκείνη εποχή — στις ακαδημαϊκές συζητήσεις τους και την ιδιωτική του ζωή. Τον κατηγόρησαν για Ντον Ζουάν που διάλεγε απομονωμένα σπίτια στην εξοχή γιά να επιδίδεται ανενόχλητος στα όργιά του και πως είχε γεμίσει την Ολλανδία με νόθα αγόρια. Κάποια μελαγχολία γεννά στον αναγνώστη ο τρόπος με τον οποίο ο Ντεκάρτ, διαψεύδοντας τις συκοφαντίες, αφίνει να διαφαίνεται πως είναι και κάπως κολακευμένος: « δεν έχω νόθους γιουούς, απαντά — η Φρανσίν ήταν άλλωστε πεθαμένη πια. — Είμαι όμως άντρας και δεν έχω κάνει όρκο αγνείας... »

Η ιστορία τής Φρανσίν μάς έφερε από το 1634 στο 1640. Στο μεταξύ όμως ο Ντεκάρτ έχει αποκτήσει ένα πιο αθάνατο παιδί. Στα 1637, τον τόμο με τον « Λόγο περί της Μεθόδου » και τις τρεις γνωστές πραγματείες. Κι έχει γράψει τούς « Μεταφυσικούς στοχασμούς » του, που θα εκδοθούν στα 1641.

Στα χρόνια που περνούν ως το τέλος της διαμονής του στις Κάτω Χώρες ακολουθούν τ' άλλα του συγγράματα. Στις « Αρχές τής Φιλοσοφίας », που αποτελούν μιά σύνθεση όλων σχεδόν των πορισμάτων των ερευνών του, δίνει τη μορφή διδακτικού βιβλίου, με την ψευδαίσθηση πως θα καταφέρει στο τέλος τους Ιησουίτες να υιοθετήσουν τη διδασκαλία του στα σχολεία τους. Το μόνο που θα κατορθώσει με την πολιτικότητά του είναι, παρ' όλες τις πολεμικές που μοιραία σηκώνουν οι ιδέες του, να μην τον ενοχλούν πάρα πολύ οι καθολικοί ενόσω ζούσε. Γιατί, μετά τον θάνατό του, τόσο η Λουθηρανική όσο κι η Καθολική Εκκλησία, αλλά κι ο Βασιλιάς τής Γαλλίας καταδίκασαν κι απαγόρευαν τη διδασκαλία του.

Δεύτερη περίοδος στην Ολλανδία. — Δύσκολοι καιροί. (1640 - 1649)

Μέσα στα είκοσι χρόνια που ο Ντεκάρτ έζησε στην Ολλανδία, τα γεγονότα εξελίχτηκαν σημαντικά, τόσο σχετικά με το άτομό του όσο και σχετικά με το περιβάλλον όπου ζούσε.

Όταν, νέος ακόμα, μόλις τριάντα δυό χρονών, και φυσικά σχεδόν άγνωστος, ο Ντεκάρτ είχε φτάσει στην Ολλανδία, η χώρα αυτή έβγαινε από έναν επαναστατικό αγώνα για την κατάκτηση της ανεξαρτησίας της και την απαλλαγή της από τους μισημένους Ισπανούς και την Ιερή Εξέτασή τους. Κι όπως συμβαίνει συνήθως σε ανάλογες περιστάσεις, ήταν διάχυτη στην ατμόσφαιρα μια διάθεση φιλελευθερισμού κι ανοχής έστω και για τις ιδέες που δεν ήταν ίσως εντελώς σύμφωνες με τις ιδέες του τόπου.

Με τον καιρό όμως το νέο καθεστώς στερεώθηκε, έγινε συντηρητικό, κι η μισαλλοδοξία άρχισε να καλλιεργείται μέσα στα Πανεπιστήμια. Πρέπει να θυμηθούμε πως οι διαμαρτυρόμενοι ήταν ένα είδος αποστάτες, κι ο καθολικισμός τους είχε χαρακτηρίσει για αιρετικούς. Οι αιρετικοί γίνονται συνήθως φανατικότεροι, για ν' αποδείξουν ακριβώς πως αυτοί αντιπροσωπεύουν τη σωστή πίστη.

Εξάλλου, τα προσωπικά κι ο φθόνος έπαιξαν τον αναπόφευκτο, σημαντικό ρόλο τους. Τα χρόνια είχαν περάσει, ο Ντεκάρτ δεν ήταν πια ο λαμπρά προικισμένος νέος με τις πρωτότυπες ιδέες. Τώρα πιά, ήταν ξακουστός φιλόσοφος που είχε αποκτήσει οπαδούς και που το σύστημα του είχε αρχίσει να διδάσκεται και από πανεπιστημιακές έδρες. Ήδη ο τόμος με τον « Δόγo περί της Μεθόδου » και τις τρεις πραγματείες, που δημοσιεύτηκε στα 1637, είχε δημιουργήσει τεράστιο για την εποχή του πάταγο, παρ' όλο που δεν είχε αποτελέσει βιβλιοπωλική επιτυχία, κάθε άλλο. Αλλά κυρίως μετά τη δημοσίευση των « Μεταφυσικών Στοχασμών », στα 1641, είχε κορώσει στους κύκλους των θεολόγων και των φιλοσόφων, πρωτοφανής σάλος, κι οι πολεμικές είχαν συνεχιστεί επί χρόνια. Είταν πλέον πασίγνωστο πως ο Ντεκάρτ, διάσημος σε όλη τήν Ευρώπη, είχε δικό του φιλοσοφικό σύστημα, ολόκληρη κοσμοθεωρία, που φιλοδοξούσε ν' αντικαταστήσει όλα όσα ήταν καθιερωμένα ως τότε και στη φιλοσοφία και την επιστήμη.

Από το σημείο αυτό ως το ν' αρχίσουν να κατηγορούν τον Ντεκάρτ

για υπονόμηση της θρησκείας και για αθεϊσμό, η απόσταση δεν ήταν μεγάλη. Και το παιχνίδι τών ξένων αντιπάλων τού Ντεκάρτ διευκολύνεται από την αντίδραση που συναντά η διδασκαλία του και στην πατρίδα του την ίδια. Τον αποδοκιμάζουν οι Ιησουίτες και οι σοφοί τής Σορβόνης. Χαρακτηριστικά εξάλλου είναι όσα έχουν περισωθεί στο έργο τού Πασκάλ, κυρίως το απόσπασμα 77: «Δεν μπορώ να συγχωρήσω τον Ντεκάρτ. Θα το επιθυμούσε πολύ, μέσα σε όλη τη φιλοσοφία του, να κάνει δίχως τον Θεό...» Ο φλογερός μυστικισμός τού Πασκάλ δεν ανεχόταν τον επιστημονικό ορθολογισμό τού Ντεκάρτ: «Να χτυπήσω εκείνους που εμβαθύνουν τις επιστήμες: τον Ντεκάρτ». (αποσπ. 76). Και μαθηματικοί, σαν τους *Roberval* και *Fermat* τον χτυπούν επίσης.

Ο Ντεκάρτ ακούει χειρότερα στην Ολλανδία, όπου βρίσκεται, από διαμαρτυρομένους θεολόγους και πανεπιστημιακούς. Και, παρ' όλη την απέχθειά του για τους καυγάδες, παρασύρεται σε πολεμικές, στις οποίες δύσκολα κρύβει την περιφρόνησή του για τους αντιπάλους του.

Είταν λοιπόν φυσικό πως η ατμόσφαιρα γύρω του δεν παρουσίαζε κανένα από τα παλιά πλεονεκτήματα που τον είχαν αρχικά γοητέψει. Είχε γίνει αποπνικτική από την αντίδραση, τις μνησικακίες και τις κατηγορίες διαφόρων ισχυρών πνευματικών παραγόντων του τόπου, που του έστησαν ανοικτό πόλεμο. Σημαντικότερος απ' όλους ήταν ο *Gisbert Voët*, πάστορας και καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Ουτρέχτης. Μ' αυτόν κατέληξαν στους λιβέλλους. Η «*Epistola ad Celeberrimum Virum Gisbertum Voetium*» (1643) είναι από τα δηκτικότερα γράμματα που έγραψε ο φιλόσοφός μας. Άλλος εχθρός του ήταν ο *Renius*, θεολόγος και καθηγητής στη Λάϋντε, που δεν μπορούσε να ξεχάσει την τσουχτερή απάντηση του Ντεκάρτ στις προσπάθειές του να τον κάνει διαμαρτυρόμενο: «Εμμένω στη θρησκεία τής παραμάννας μου».

Παρ' όλες τις δυνατές φιλίες που ο Ντεκάρτ είχε στο περιβάλλον τού προέγκληπα της Οράγγης, και την υποστήριξη της Γαλλικής Πρεσβείας, ο Ντεκάρτ ένοιωθε πια ξένος κι απομονωμένος. Οι αντίπαλοί του ήταν ντόπιοι, είχαν μαζί τους και μέρος των Πανεπιστημιακών Σχολών. Μερικές — καθώς συμβαίνει κάποτε όταν το ηθικό επίπεδο των πανεπιστημιακών είναι χαμηλό — δεν δίσταζαν να κινητοποιήσουν και την πολιτική εξουσία για να ενισχύσουν τη θέση τους στον δήθεν επιστημονικό πόλεμο που έκαναν κατά τού Ντεκάρτ. Επανεπιλημμένα απαγορεύτηκε από τις πολιτικές αρχές, και στην Ουτρέχτη και στη Λαϋντε, να διδάσκονται οι θεωρίες του Ντεκάρτ: «Να μη δημοσιεύεται τίποτα ούτε υπέρ, ούτε κατά των ιδεών τού Ντεκάρτ». Οι συζητήσεις προκαλούσαν επεισόδια μεταξύ των φοιτητών. Δεν δίστασαν να εγκαλέσουν τον Ντεκάρτ στα ποινικά δικαστήρια, με την κατηγορία τής βλασφημίας, που συνεπαγόταν ποινή βαρύτατη. Οι συκοφαντίες για την ιδιωτική του ζωή άρχισαν να ξεπερνούν κάθε όριο. Η προέγκληπική παρέμβαση αποσόβησε κάθε φορά τον κίνδυνο, αλλά φυσικά όλα αυτά είχαν κουράσει τον Ντεκάρτ. Ένοιωθε πως στην Ολλανδία ο τόπος δεν τον σήκωνε πια. Έπρεπε να βρει αλλού καταφύγιο. Τα ταξίδια του στη Γαλλία, για τα

οποία θα μιλήσουμε παρακάτω, κι η τελική υπερνίκηση των δισταγμών του κι η απόφαση να πάει στη Σουηδία επηρεάστηκαν αναμφίβολα από την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί γι' αυτόν στην Ολλανδία μετά το 1640.

Η Πριγκήπισσα Ελισσάβει

Φωτεινή εξαίρεση για τον Ντεκάρτ στις στενοχώριες αυτής τής περιόδου ήταν η φίλια του — εντελώς πλατωνική κι επιστολογραφική — με την Πριγκήπισσα Ελισσάβει τού Παλατινάτου, κόρη τού Φρειδερίκου Ε', που ήταν διαμαρτυρόμενος, έκανε ένα φεγγάρι, το 1618, βασιλιάς τής Βοημίας και διώχτηκε από τους Καθολικούς. Η οικογένειά του είχε καταφύγει στην Ολλανδία. Όταν γνωρίστηκαν, στα 1642, ο Ντεκάρτ ήταν πάνω από σαράντα έξη ετών κι η Ελισσάβει είκοσι τεσσάρων. Το πνεύμα της ήταν όμως εντελώς εξαιρετικό κι η Πριγκήπισσα είχε μόρφωση αληθινά σπάνια.

Οι σχέσεις τους άρχισαν να διαμορφώνονται και συνεχίστηκαν στο πεδίο τής αλληλογραφίας: ξεκίνησε από ένα θέμα μεταφυσικής, συνεχίστηκε κατόπι γύρω σε μαθηματικά προβλήματα και απλώθηκε — ευτυχώς για τους μεταγενέστερους — στο ζήτημα τής Ηθικής. Στην επιμονή τής Ελισσάβει χρωστούμε το ότι ο Ντεκάρτ έδωσε σε μια σειρά επτά γραμμάτων του, στα 1645, τις βασικές γραμμές τής οριστικής ηθικής του.

Αλλά και κάτι ακόμη: η Ελισσάβει υπήρξε αυτό που είναι κάποτε απαραίτητο στους μοναχικούς ανθρώπους — ο φίλος στον οποίο εμπιστευόταν ανεπιφύλακτα — όσο το ανεπιφύλακτο μπορούσε να υπάρξει στον Ντεκάρτ. Έτσι, η αλληλογραφία τους, που βρέθηκε κυρίως στα 1879, φώτισε μian άγνωστη — την οικειότερη πλευρά τής προσωπικότητας του φιλοσόφου μας.

Το τι αντιπροσώπευε γι' αυτόν η Ελισσάβει, μας το δείχνει το γεγονός ότι, από τα δυό τελευταία έργα του, ο Ντεκάρτ τής αφιέρωσε τη γαλλική μετάφραση τών «*Αρχών τής Φιλοσοφίας*» του — το λατινικό πρωτότυπο είχε εκδοθεί ήδη στα 1641. Όσο για το εντελώς τελευταίο, «*Τα πάθη τής Ψυχής*», μπορεί να ειπωθεί πως το έγραψε σχεδόν αποκλειστικά για την Ελισσάβει.

Χάρη σ' αυτήν κυρίως πήρε σημασία ο ρόλος τής γυναίκας στο δράμα τής ζωής τού φιλοσόφου.

Ταξίδια στη Γαλλία (1644, 1647, 1648)

Από το 1628, που έφυγε από τη Γαλλία, ο Ντεκάρτ δεν σκέφτηκε διόλου να γυρίσει στην πατρίδα του, μολονότι δεν έπαψε να είναι σε καλές σχέσεις με την οικογένειά του. Όταν έχει κανένας υπόψη το πόσο αγαπούσε τα ταξίδια ο Ντεκάρτ, είναι εύκολο και να καταλάβει πως ο φιλόσοφός μας δεν είχε όρεξη να βρεθεί μέσα στο περιβάλλον τής χώρας του. Έμοιαζε να έχει ρίξει πέτρα πίσω του.

Μονάχα δώδεκα χρόνια αργότερα, τη χρονιά που πέθανε η Φρανσίν, ο Ντεκάρτ θυμήθηκε πως ο πατέρας του ήταν πια πολύ γέρος — εβδομήντα

εφτά χρονώ—κι αισθάνθηκε την επιθυμία να πάει να τον ξαναδεί. Του έγραψε μάλιστα κι ένα γράμμα για να του αναγγείλει τον ερχομό του. Είταν αργά. Όταν το γράμμα γραφόταν ο πατέρας του είχε ήδη πεθάνει, κι ο αδελφός του είχε αμελήσει να τού το αναγγείλει—ή το γράμμα του είχε χαθεί. Έτσι, το ταξίδι τού 1640 ματαιώθηκε.

Το καλοκαίρι τού 1644 ο Ντεκάρτ πραγματοποίησε το πρώτο, μετά δεκαπέντε χρόνια περίπου, ταξίδι στην πατρίδα του. Επισκέφτηκε τούς συγγενείς του, κανόνισε κληρονομικές εκκρεμότητες, ξαναείδε τα μέρη όπου είχε ζήσει, συναντήσε μερικούς φίλους του, κι έμεινε στο Παρίσι αρκετές εβδομάδες.

Το δεύτερο ταξίδι του στη Γαλλία έγινε τρία χρόνια αργότερα, το καλοκαίρι τού 1647. Το σημαντικότερο γεγονός αυτού του ταξιδιού ήταν η συνάντησή του με τον άλλο δαιμόνιο Γάλλο, τον επιστήμονα και μυστικιστή Πασκάλ. Ο Πασκάλ δεν ήταν ακόμα εικοσιπέντε χρονώ, αλλά ήταν ήδη μια από τις δόξες τις Γαλλίας. Είταν αρρώστος. Ο Ντεκάρτ τον επισκέφτηκε δυό φορές και χάρη στην αδελφή τού Πασκάλ έχουμε μια αφήγηση τών όσων ειπώθηκαν στην πρώτη τους συνάντηση. Τα θέματα τών συζητήσεών τους δεν ήταν βέβαια εξαιρετικά ενδιαφέροντα για τους κοινούς θνητούς. Μίλησαν για την αριθμομηχανή, για το κενό, για τη λεπτή ύλη (*matière subtile*). Τη δεύτερη φορά, ο Ντεκάρτ επισκέφτηκε τον Πασκάλ για να γνωματέψει για την αρρώστεια του. Μολονότι δεν είχε κάνει τακτικές σπουδές ιατρικής, ο Ντεκάρτ είχε καταγίνει με τη μελέτη τού ανθρώπινου σώματος κι είχε δικές του ιδέες για την ιατρική. Δεν έκρυβε την περιφρόνησή του για τη σοφία τών εξ επαγγέλματος γιατρών κι έδινε πρόθυμα σύμβουλές ιατρικής στους γνωστούς του. Καθώς θα δούμε, το κακό είναι πως στο τέλος πήγε να κάνει τον γιατρό και στον εαυτό του.—Για τη δεύτερη συνάντηση των δυό μεγάλων σοφών δεν υπάρχει γραπτή εξιστόρηση. Σ' εκείνη τους όμως τη συνάντηση πρέπει να έδωσε ο Ντεκάρτ στον Πασκάλ τη συμβουλή για το περίφημο πείραμα, το σχετικό με την ατμοσφαιρική πίεση, που έκανε πραγματικά ο Πασκάλ κατόπι στο Puy-de-Dôme. Πρόκειται για το γνωστό πείραμα της αντιπαραβολής τού ύψους που δείχνει μια υδραργυρική στήλη στους πρόποδες και στην κορυφή ενός βουνού, χάρη στο οποίο αποδείχτηκε πως η ατμοσφαιρική πίεση είναι μικρότερη όσο ανεβαίνουμε ψηλότερα. Σημειώνουμε το περιστατικό, γιατί ο μεν Ντεκάρτ ανέφερε ότι δική του ήταν η ιδέα, ενώ ο Πασκάλ δεν θεώρησε πως έπρεπε να σημειώσει τη συμβολή τού πρώτου στο πείραμά του.

Το τρίτο και τελευταίο ταξίδι τού Ντεκάρτ στη Γαλλία έγινε το καλοκαίρι τού 1648. Ο Ντεκάρτ έφυγε από την Ολλανδία στις αρχές Μαΐου και γύρισε στο Άμστερνταμ στις αρχές Σεπτεμβρίου τού ίδιου χρόνου, νωρίτερα από τις δυό προηγούμενες φορές.

Το ταξίδι αυτό δεν το έκανε από δική του πρωτοβουλία. Είταν ταξίδι παραγγελμένο από τον Βασιλιά—δηλαδή στην πραγματικότητα από τον Καρδινάλιο Mazarin, γιατί ο Λουδοβίκος ο ΙΔ' ήταν μόλις δέκα χρονώ τότε. Κατόπι από ενέργειες θαυμαστών τού Ντεκάρτ, είχε χορηγηθεί στον φιλό-

σοφο σημαντική επιχορήγηση τριών χιλιάδων λιβρών τον χρόνο. Ο Ντεκάρτ είχαν πια τότε φυσιογνωμία ένδοξη σε όλη την Ευρώπη, κι αρκετοί Γάλλοι δυσφορούσαν που επέμενε να ζει στο εξωτερικό σαν να ήταν εξόριστος από την πατρίδα του. Κι η επιχορήγηση τού δόθηκε για να τον δελεάσει και να γυρίσει πίσω.

Ο Ντεκάρτ δεν είχε πια βασικές αντιρρήσεις. Είδαμε πώς η διαμονή του στην Ολλανδία είχε καταντήσει αδύνατη, ύστερα από τις επιθέσεις που τού έκαναν ορισμένοι πανεπιστημιακοί κύκλοι.

Δυστυχώς, τα πράγματα δεν ήλθαν βολικά. Μόλις σχεδόν πάτησε το πόδι του στη Γαλλία, ξέσπασαν οι ταραχές κι ο εμφύλιος πόλεμος της Fronde. Εκείνοι που είχαν αγωνιστεί για να τον φέρουν πίσω είχαν τώρα σκοτούρες πολύ μεγαλύτερες, και δεν τους έμενε καιρός ν' ασχοληθούν με τον φιλόσοφο όσο αυτός φυσικά περίμενε. Σ' ένα του γράμμα τής εποχής, ο Ντεκάρτ γράφει πώς αισθάνεται σαν ένας καλεσμένος σε γεύμα, που φτάνοντας στο σπίτι βρίσκει το μαγερείο, ανάστατο και την κατσαρόλα αναποδογυρισμένη. Δεν του μένει παρά να φύγει άναυλα. «Και μήπως, προσθέτει, ενδιαφέρονται τάχα για τη φιλοσοφία μου; Δεν το πιστεύω. Με θέλουν μάλλον να βρίσκουμαι εδώ στη Γαλλία σαν ένα σπάνιο ζώο, σαν έναν ελέφαντα ή πάνθηρα — από περιέργεια».

Έτσι ο Ντεκάρτ σηκώθηκε κι έφυγε δίχως ποτέ να εισπράξει την επιχορήγηση που του είχαν τάξει. Αυτή ήταν η τελευταία φορά που ήταν γραφτό του να δει την πατρίδα του. Άλλωστε, πλησίαζε πια η ώρα του ταξιδιού του στη Σουηδία, που θα ήταν και το μεγάλο τού ταξίδι.

Ο Ντεκάρτ στη Σουηδία. Ο θάνατός του. (1649 - 11.2.1650)

Το ταξίδι τού Ντεκάρτ στη Σουηδία ήταν μια απ' αυτές τις παγίδες που στήνει κάποτε στους ανθρώπους η Μοίρα. Όργανό της χρησιμοποίησε τη Βασίλισσα Χρηστίνα. Η Χρηστίνα είχε γεννηθεί στα 1626 και σε ηλικία έξη ετών διαδέχτηκε στα 1632 τον πατέρα της, τον μεγάλο Στρατηλάτη — Βασιλιά Γουσταύο Αδόλφο, που σκοτώθηκε στη μάχη του Lutzen.

Η Χρηστίνα, γεμάτη ζωτικότητα και φαντασιοπληξία, που έφτανε στα σύνορα της ανισορροπίας, ανέλαβε την πραγματική διακυβέρνηση στα 1644, κι άρχισε με μεγάλα όνειρα. Στα 1646, έλεγε στον Γάλλο πρέσβη, τον Chauvut: «Πριν είκοσι χρόνια, κανένας έξω από τις χώρες τού Βορρά δεν γνώριζε τίποτα για τη Σουηδία. Πρέπει να κάνουμε κάτι μεγάλο για να επιβάλουμε μακροχρόνια τη φήμη της». Ύστερα από τον πατέρα, που είχε δοξάσει τη Σουηδία στρατιωτικά, η θυγατέρα ήθελε να την κάνει κέντρο πολιτισμού. Άρχισε να καλεί στην αυλή της σοφούς από διάφορες χώρες της Ευρώπης — τη Γερμανία, τις Κάτω Χώρες. Τότε ο Chauvut είχε τη μοιραία έμπνευση να σκεφτεί τον φίλο του Ντεκάρτ. Σκέφτηκε πως η Χρηστίνα θα κολακευόταν να έχει τον μεγάλο φιλόσοφο και πως αυτό θα εξυπηρετούσε και τη θέση τής Γαλλίας, αλλά και τον Ντεκάρτ τον ίδιο. Άρχισε λοιπόν να καλλιεργεί το ενδιαφέρον τής Χρηστίνας. Προκάλεσε μια

πρώτη επαφή αλληλογραφίας, με απορίες τής Χρηστίνας σχετικές με τις μεταφυσικές αντιλήψεις του φιλοσόφου. Της γεννούσαν κυρίως δισταγμούς οι θεωρίες τού Ντεκάρτ για το άπειρο. Το άπειρο στον χρόνο. Στα περασμένα, πώς μπορούσε το άπειρο να συμβιβαστεί με τη δημιουργία τού κόσμου σύμφωνα με την Αγία Γραφή; Στο μέλλον, πώς συμβιβαζόταν με το τέλος τού κόσμου σύμφωνα με τα Ευαγγέλια; Και τέλος τί γίνεται με το δόγμα που διδάσκει πως το Σύμπαν δημιουργήθηκε μόνο για τον Άνθρωπο;

Καθώς βλέπει κανείς, η Χρηστίνα δεν ήταν κοινός άνθρωπος. Ο Ντεκάρτ απαντά και δίνει εξηγήσεις. Κατόπι το θέμα αλλάζει, η Βασίλισσα ενδιαφέρεται για ζητήματα ηθικής. Τέλος, τον Φεβρουάριο του 1649, ο Chauvut διαβιβάζει στον Ντεκάρτ μια πρώτη πρόσκληση της Χρηστίνας. Προσπαθεί να του παρουσιάσει το ταξίδι εύκολο κι άνετο. Ο Ντεκάρτ ζητεί προθεσμία, διστάζει να πάει νά ζήσει στη χώρα των αρκουδιών, καθώς λέει.

Η Χρηστίνα δεν ήταν συνειδησμένη να δέχεται αρνήσεις. Υστερα από μια δεύτερη και μια τρίτη πρόσκληση, στέλνει στην Ολλανδία, τον Απρίλη τού 1649, έναν ναύαρχο μ' ένα ειδικό καράβι, για να παραλάβει τον Ντεκάρτ. Ο Ντεκάρτ δεν καλοκατάλαβε στην αρχή πως επρόκειτο για ναύαρχο, τον ξαπέστειλε κι αρνήθηκε ν' αφίσει το ερημητήριό του. Τέλος, το πήρε απόφαση. Ίσως να τον ξεγέλασε η ελπίδα πως θα έβρισκε στη Σουηδία την ησυχία που δεν του έδινε πια η Ολλανδία. Ντύθηκε σαν άνθρωπος της αυλής κι επιβιβάστηκε στις αρχές Σεπτεμβρίου 1649. Το ταξίδι βάσταξε έναν μήνα. Όταν έφτασαν στη Στοκχόλμη, στις αρχές Οκτωβρίου, ο καπετάνιος, που μοιάζει να ήταν και καλός αυλικός, ανέφερε στη Βασίλισσα πως ο επιβάτης που της είχε φέρει δεν ήταν άνθρωπος, ήταν ημίθεος. Τόση κατάπληξη του είχαν κάνει οι γνώσεις τού Ντεκάρτ.

Η Βασίλισσα τον δέχτηκε αμέσως σε δυό ακροάσεις. Υστερα όμως τον άφισε ήσυχο επί έξη εβδομάδες. Τώρα που τον είχε στην αυλή της, δεν ήταν πλέον τόσο βιαστική.

Από τις δυό συναντήσεις τους ο Ντεκάρτ διαπίστωσε πως η Χρηστίνα δεν είχε ιδέα από φιλοσοφία. Απεναντίας αγαπούσε την κλασική φιλολογία και μελετούσε αρχαία ελληνικά, κι αυτό ο Ντεκάρτ το θεωρούσε ίσα-πέρα σπατάλη καιρού.

Άρχισε να πλήττει. Ο τόπος δεν του άρεζε, και δεν είχε και κανέναν να σχετιστεί, εκτός από την οικογένεια του Πρέσβη, και τον καθολικό εφημέριο, που ήταν Γάλλος. Περιμένοντας να ευκαιρήσει η Μεγαλειότητά της, τον έβαλαν κι έγραψε στίχους για μπαλέτο, που δεν προσθέτουν τίποτα στη δόξα του. Επιγράφονταν « Η Γέννηση της Ειρήνης » και υμνούσαν ταυτόχρονα τη Συνθήκη της Βεστφαλίας και τα γενέθλια της Χρηστίνας. Έγραψε κι ένα αγροτικό ειδύλλιο για τό θέατρο.

Έκανε όμως και μια σοβαρότερη εργασία, που του ζητήθηκε από τη Βασίλισσα. Ένα σχέδιο καταστατικού Ακαδημίας. Φρόντισε μάλιστα να περιλάβει και μια « προσωπική διάταξη » που εξυπηρετούσε τον εαυτό του: Ρητή απαγόρευση να γίνεται μέλος τής Ακαδημίας, οποιοσδήποτε αλλοδαπός.

Ο Ντεκάρτ ήθελε ν' αποφύγει να δημιουργήσει αντιπάθειες γεννώντας τον φθόνο των γηγενών. Κι εξάλλου και προπάντων, η Σουηδία δεν του είχε αρέσει και δεν είχε καμιά διάθεση να δεθεί οπωσδήποτε.

Κατόπι, η Χρηστίνα έφυγε για να περάσει τις γιορτές στην Ουψάλα, απ' όπου δεν γύρισε παρά κατά τις 15 Ιανουαρίου. Ο χειμώνας στο μεταξύ ήταν αφόρητος για τον Ντεκάρτ, που έγραψε: «σ' αυτόν τον τόπο παγώνουν κι οι σκέψεις των ανθρώπων, σαν τα νερά».

Τέλος, η Χρηστίνα ευδόκησε ν' αρχίσει μαθήματα φιλοσοφίας: Τρεις φορές την εβδομάδα, στο Γραφείο της, στις πέντε το πρωί. Είχε φαίνεται την ιδέα πως εκείνη την ώρα το μυαλό της θα καταλάβαινε καλύτερα τα μυστήρια της φιλοσοφίας.

Κι όταν ακόμα ζούσε στα πολύ ηπιότερα κλίματα της Γαλλίας και της Ολλανδίας, ο Ντεκάρτ ήταν συνηθισμένος να μη σηκώνεται από το κρεβάτι του πριν το μεσημέρι περίπου. Γι' αυτόν, τα μαθήματα, τέτοια ώρα, μέσα στη νύχτα, στα χιόνια, στην παγωνιά, ήταν εφιάλτης. Είταν κυριολεκτικά θάνατος: Τις πρώτες μέρες τού Φεβρουαρίου, ο Ντεκάρτ έπεσε άρρωστος. Ο Γάλλος γιατρός τής Αυλής έλειπε και στην αρχή ο φιλόσοφος αρνήθηκε να δεχτεί άλλον. Αλλωστε είχε, δυστυχώς σ' αυτή την περίσταση, και τις προσωπικές του ιδέες σχετικά με την ιατρική.

Σύντομα εκδηλώθηκε πνευμονία. Χρειάστηκε ειδική διαταγή τής Βασίλισσας για ν' αφίσει ο Ντεκάρτ να τον εξετάσει ένας Γερμανός γιατρός. Αυτός είπε να του γίνει αφαίμαξη. Ο άρρωστος αρνήθηκε: «Φεισθείτε το γαλλικό αίμα», είπε στον Γερμανό. Όταν η κατάστασή του χειροτέρευσε κι αναγκάστηκε να δεχτεί την αφαίμαξη, ήταν πια πολύ αργά. Πάνω στις εννιά μέρες, τα ξημερώματα της 11 Φεβρουαρίου 1650, ο Ντεκάρτ βγήκε μια στιγμή από το βύθος όπου βρισκόταν. — «Τί ώρα είναι;» ρώτησε. — «Τέσσερις το πρωί» τού αποκρίθηκαν. Έκανε ν' ανασηκωθεί τρομαγμένος: — «Πρέπει να φύγω, είπε, η Βασίλισσα περιμένει». Ως την τελευταία στιγμή τον βασάνιζε αυτός ο εφιάλτης τού πρωϊνού σηκώματος. Οι δυνάμεις του τον εγκατέλειψαν. Έπεσε στο προσκέφαλο ψιθυρίζοντας: «Ca, mon âme, il faut partir» — «Ψυχή μου, πρέπει να φύγεις». Είταν οι τελευταίες του λέξεις.

Ο Γερμανός γιατρός έκανε μια ξερή έκθεση, όπου άφινε περίπου να εννοηθεί πως θεωρούσε ότι καλά έγινε που πέθανε ο άρρωστος, μια που δεν είχε δεχτεί εγκαίρως τις συμβουλές του.

Μεταθανάτια

Συνήθως, με τη σκηνή του θανάτου κι ενδεχομένως και τη συγκινημένη τάλαιπωρία τής κηδείας, τελειώνει η αποστολή τού βιογράφου. Στην περίπτωση του Ντεκάρτ, αξίζει, παρά τον μακάβριο χαρακτήρα τους, να σημειωθούν μερικά μεταθανάτια γεγονότα. Έχουν κάποια χρησιμότητα, γιατί δεν υπάρχει αμφιβολία πως τέτοια γεγονότα δεν μπορούν να συμβούν πια σή-

μερα στα ίδια περιβάλλοντα, κι αυτό δείχνει νομίζω πως, παρ' όλα όσα λέγονται, υπάρχει θετική πρόοδος στα ήθη τών Ευρωπαίων.

Ο τάφος τού Ντεκάρτ στη Στοκχόλμη, στο νεκροταφείο τού Νοσοκομείου τών Ορφανών ήταν απλός, με μακριές λατινικές επιγραφές καμωμένες από τον πρέσβη Chauv. Δεκαπέντε χρόνια αργότερα, μερικοί θαυμαστές τού Ντεκαρτ στη Γαλλία θυμήθηκαν τον τάφο του, κι ένας απ' αυτούς, σημαντικό πρόσωπο, ο κύριος Ντ' Αλιμπέρ ανέλαβε να τον φροντίσει. Αρχική σκέψη ήταν να χτιστεί πάνω στον τάφο ένα μνημείο αντάξιο τού μεγάλου φιλοσόφου. Κατόπι προτίμησαν να μεταφέρουν τα οστά του και να τα ενταφιάσουν σε μιαν από τις μεγάλες εκκλησιές τού Παρισιού, κι η Αυλή τής Σουηδίας έδωσε τη σχετική άδεια στα 1666.

Αποδώ αρχίζουν οι μεταθανάτιες περιπέτειες του φιλοσόφου. Αν ο Βασιλιάς δεν έδινε μεγάλη σημασία στα κόκκαλα του Ντεκάρτ, υπήρχαν Σουηδοί που είχαν διαφορετική αντίληψη, και θα δούμε παρακάτω πώς εκδηλώθηκε η διαφωνία τους. Αλλά δεν ήταν αυτοί μόνοι που έκαναν «αρχήν αδικών χειρών». Όταν έγινε η εκταφή, ο Πρέσβης της Γαλλίας—δεν ήταν πια ο Chauv—ζήτησε να κρατήσει για ενθύμιο ένα από τα κόκκαλα του χειριού τού Ντεκάρτ, «με τα οποία είχαν γραφεί τόσα αθάνατα έργα». Η επιτροπή δεν μπόρεσε λέει να του το αρνηθεί, μια που ο κ. πρέσβης είχε βοηθήσει πολύ στην υπόθεση.

Τον Ιούνιο του 1666, φορτώθηκε σε πλοίο το κιβώτιο, από τη Στοκχόλμη για την Κοπεγχάγη. Στο μεταξύ, οι φίλοι ενεργούσαν για να τους δοθεί από τη Χρηστίνα—που στα 1654 είχε παραιτηθεί από τον θρόνο κι είχε γίνει καθολική,—πιστοποιητικό πως ο Ντεκάρτ είχε πεθάνει καλός καθολικός. Η Χρηστίνα που βεβαίωνε πως ήταν ο Ντεκάρτ που την να γίνει καθολική, δεν δυσκολεύτηκε να δώσει το πιστοποιητικό. Αλλά υπήρχαν ακόμη σοβαρότερες δυσκολίες. Πρώτα—με το πλήρωμα του καραβιού. Σαν έμαθαν πως το κιβώτιο είχε κόκκαλα, αρνήθηκαν να ξεκινήσουν. Το είχαν για γρουσουζιά. Χρειάστηκε καιρός για να φτάσει το καράβι στην Κοπεγχάγη, όπου το κιβώτιο έμεινε τρεις μήνες. Έπρεπε το ταξίδι να γίνει από στεριά κι όχι από θάλασσα. Εξαιτίας τών Άγγλων. Ή μάλλον εξαιτίας τής ιδέας που είχαν τότε οι Γάλλοι για τους Άγγλους: «Αν οι Εγγλέζοι έβαζαν χέρι στο κιβώτιο, θα το κατακρατούσαν, επειδή είχαν μεγάλο θαυμασμό για τον Ντεκάρτ στην Αγγλία». Τέλος, το δέμα έφτασε στα σύνορα της Γαλλίας. Στο τελωνείο τής Περόν, το κιβώτιο, σφραγισμένο καθώς ήταν με τις επίσημες γαλλικές σφραγίδες και τα πιστοποιητικά, φάνηκε ύποπτο. Το διπλωματικό λαθρεμπόριο δεν είναι φαίνεται άγνωστο. Χρειάστηκε ν' ανοιχτεί το δέμα, να γίνει έλεγχος και να συνταχθεί πρωτόκολλο.

Είταν Γενάρης του 1667 όταν το κιβώτιο έφτασε κάποτε στο Παρίσι. Η επιτροπή αποφάσισε να γίνει η ταφή στην εκκλησιά τής Ste Geneviève du Mont, που δεν πρέπει να συγχέεται με την ομώνυμη, που χτίστηκε αργότερα κι έγινε στην Επανάσταση του 1789 το πασίγνωστο Πάνθεο. Η κηδεία έγινε μ' επισημότητα το δείλι τής 23 Ιουνίου 1667, πάνω από ένα χρόνο μετά την εκταφή. Μέσα στο σούρουπο, η πομπή—μακριά σειρά από

μεγαλόπρεπες καρότσες — προχώρησε, φωτισμένη από δάδες και λαμπάδες, ως στην εκκλησιά, όπου ο καγκελάριος του Πανεπιστημίου τού Παρισιού είταν να εκφωνήσει τον επιτάφιο. Την τελευταία όμως στιγμή ήλθε από το Παλάτι διαταγή να μην εκφωνηθούν λόγοι. Έτσι κι έγινε. Ας μην ξεχνούμε πως, από μερικά χρόνια ήδη, τα έργα τού Ντεκάρτ είχαν αποκηρυχτεί από τη Ρώμη.

Πάντως το υπόλοιπο πρόγραμμα της τελετής εκτελέστηκε μ' επιτυχία. Βγαίνοντας από την εκκλησία, ο κ. Ντ' Αλιμπέρ οδήγησε τους σημαντικότερους απ' όσους είχαν παρευρεθεί, στον ονομαστό Boquet, όπου είχε παραγγείλει « un splendide et somptueux repas ». Κι η εξιστόρηση συνεχίζει με τη διαβεβαίωση πως « δεν παραλείφτηκε στο συμπόσιο τίποτα απ' ό,τι θα μπορούσε να συμβάλει στο να τιμηθεί πανηγυρικά η μνήμη τού Ντεκάρτ ».

Ο Ντεκάρτ έμεινε στην εκκλησία εκείνη από το 1667 ως στα 1792. Η Γαλλική Επανάσταση δεν είταν φυσικά δυνατόν να τον ξεχάσει. Στα 1791, ένας μακρυνός του απόγονος, υπέβαλε στην Εθνοσυνέλευση αίτηση ζητώντας τις τιμές τού Πανθέου για τον φιλόσοφο: « Ο Ντεκάρτ, διωγμένος από τη Γαλλία, θύμα τής δεισιδαιμονίας και του φανατισμού... » — δηλαδή της μαύρης αντίδρασης — άρχισε η αίτηση... Στα 1793, η Convention Nationale ψήφισε να μεταφερθεί στο Γαλλικό Πάνθεο η τέφρα τού Ρενέ Ντεκάρτ.

Το ψήφισμα ξεχάστηκε ανεκτέλεστο επί τρία χρόνια. Στα 1796, το Ινστιτούτο τής Γαλλίας — δηλαδή η ολομέλεια των πέντε Ακαδημιών της — κάλεσε τη Συνέλευση των Πεντακοσίων να εκτελέσει την απόφαση της Convention. Αλλά τα πνεύματα είχαν αλλάξει στο μεταξύ, κι ο Ντεκάρτ περνούσε τώρα στα μάτια μερικών για « ανατρεπτικόν στοιχείον ». Ένας βουλευτής καταπολέμησε εντονότατα την πρόταση: « Ο Καρτέσιος — βροντοφώνησε — είναι ο κύριος υπαίτιος των δεινών άτινα μαστίζουν από μακρού την ανθρωπότητα!. Τα έργα του είναι πλήρη σφαλμάτων.. Ζητώ όπως το νομοθετικόν σώμα αφίσει τον Καρτέσιον να ζήσει ή να αποθάνει εν τοις έργοις αυτού ». Η Βουλή αποφάσισε ν' αναβάλει την εκτέλεση του ψηφίσματος.

Ωστόσο, τα οστά τού Ντεκάρτ είχαν ήδη μεταφερθεί από την εκκλησία τής Αγίας Γενεβιέβης στον Ηλύσιο Κήπο των Γαλλικών Μνημείων, όπου έμειναν ως στα 1819. Τότε ο κήπος καταργήθηκε κι ο φιλόσοφος, μαζί με δυό λόγιους φραγκισκανούς καλογέρους, εντάφιους γειτόνους του, μεταφέρθηκε στην αρχαιότερη από τις εκκλησιές τού Παρισιού, την St Germain des Prés. Εκεί βρίσκεται ως σήμερα ο τάφος τού Ντεκάρτ.

Υπάρχει όμως κι άλλη συνέχεια. Στα 1821, ο μεγάλος Σουηδός φυσιοδίφης Berzelius διάβασε σε μιαν εφημερίδα τής Στοκχόλμης ότι, στον πλειστηριασμό τών επίπλων κάποιου κ. Σπάρμαν, είχε πουληθεί 37 φράγκα το κρανίο τού Ντεκάρτ. Θυμήθηκε πως είχε ήδη ακούσει στο Παρίσι ότι στον τελευταίο ενταφιασμό τών οστών του, έλειπε, εκτός από άλλα οστά, και το κρανίο. Φρόντισε λοιπόν κι έπεισε τον τελευταίο αγοραστή να του εκχωρήσει το κρανίο, και το έστειλε στον διάσημο Cuvier, ισόβιο Γραμματέα τής Γαλλικής Ακαδημίας Επιστημών. Ο Κυβέρος ζήτησε πληροφορίες από τον Αλέ-

Ξανδρο Lenoir, ιδρυτή και διευθυντή τού Μουσείου Γαλλικών Μνημείων, ο οποίος, ύστερα από αυτοψία, επιβεβαίωσε πως το κρανίο δεν υπήρχε στον τάφο τού Ντεκάρτ. « Το μόνο κάπως μεγάλο κόκκαλο που βρέθηκε, — πρόσθετε στο γράμμα του ο κ. Διευθυντής τού Μουσείου κλπ. — ένα πλατύ κόκκαλο, που μπορούσε να προέρχεται από το κρανίο, το πήρα και το έδωσα να μου φτιάσουν, δαχτυλίδια, πολύ λίγα, που τα πρόσφερα σε φίλους τής καλής φιλοσοφίας. Και το αναφέρω για να δείξω πόσο μικρό ήταν το κομμάτι ».

Ύστερα από τις πληροφορίες αυτές, ο Cuvier εξέτασε το κρανίο που είχε λάβει από τον Μπερζέλιους, το παρέβαλε με τις προσωπογραφίες τού Ντεκάρτ κι αναγνώρισε πως το κρανίο πρέπει να είναι του φιλοσόφου μας.

Τι είχε συμβεί; Καθώς το σημειώσαμε ήδη, μερικοί Σουηδοί—μεταξύ των οποίων κι η Χρηστίνα που το έμαθε όμως εκ των υστέρων—είχαν δυσφορήσει για τη μεταφορά τών οστών τού Ντεκάρτ στη Γαλλία. Ένας απ' αυτούς ήταν κι ο αξιωματικός τής φρουράς, που επιφορτίσθηκε να επιβλέψει την ανακομιδή τών οστών. Αυτός κατόρθωσε ν' αφαιρέσει το κρανίο. Το φύλαξε σπίτι του όσο ζούσε. Σαν πέθανε, βρήκαν λέγεται μαζί με το κρανίο ένα χαρτί όπου εξηγούσε την ενέργειά του, λέγοντας μεταξύ άλλων: « Θα είναι σοβαρή προσβολή στους θεούς προστάτες της Σουηδίας, αν δίναμε το τιμιότερο κομμάτι τού μεγάλου Γάλλου φιλοσόφου... («τόσον πολύτιμο θησαυρό» λέει παρακάτω) στην αγάριστη πατρίδα του... ». Ο πολύτιμος θησαυρός, ξεπουλήθηκε από τους πιστωτές τού αξιωματικού, που λεγόταν Πλάνστρομ, και είχε φροντίσει να χαράξει τ' όνομά του πάνω στο κρανίο, με μια σύντομη επιγραφή που μαρτυρεί την προέλευσή του. Το παράδειγμά του το μιμήθηκαν κι οι διαδοχικοί κάτοχοι τού κρανίου—ένας μάλιστα έβαλε και χάραξαν επάνω κι ένα εγκωμιαστικό λατινικό τετράστιχο. Planstrom... Stjernman... Olaus Celsius (αυτός ήταν επίσκοπος...) Hoegerflycht... Arckenholtz (αυτός ήταν συγγραφέας...) Ahgren... Sparman... Arugren... Από τον τελευταίο αυτόν το αγόρασε ο Μπερζέλιους, που το έστειλε στη Γαλλική Ακαδημία τών Επιστημών.

Το κρανίο βρίσκεται ακόμη σήμερα στο Μουσείο τών Φυσικών Επιστημών στο Παρίσι. Όταν σε λίγο τιμήσει ο κόσμος τα τριακόσια χρόνια τού θανάτου τού μεγάλου φιλοσόφου, θα καταλάβουν πιστεύουμε τη θέση που τους ανήκουν, όσο σε λίγους, μέσα στο Γαλλικό Πάνθεο, τα τελευταία λείψανα—όσα άφισαν αλεηλάτητα οι ασυγκράτητοι θαυμαστές του—του René Descartes, πιστού υπηκόου τού Βασιλιά τής Γαλλίας, ταπεινού τέκνου τής Καθολικής Εκκλησίας, αλλά συνάμα και ατρόμητου, αληθινού, δημιουργικού επαναστάτη μέσα στον κόσμο τού πνεύματος.